

*Philosophy of Science
Философия на науката*

СЪВРЕМЕННАТА МЕДИЦИНА – НАУКА ИЛИ ИЗКУСТВО?

Веселина Славова

Медицински университет „Проф. д-р Параскев Стоянов“ – Варна

*„...Лекарят, ако иска да бъде истински лекар,
трябва да гледа отвъд това, което е собствен
предмет на неговото знание и умение.“*

Х.-Г. Гадамер

Резюме. Настоящата статия има за цел да разгледа медицината като единство на научно знание, придобито умение и отношение, основаващо се на морална отговорност. Посредством направения анализ на понятията „наука“ и „изкуство“ се стига до извода, че нито едното, нито другото поотделно могат да удовлетворят изискванията към съвременната медицина и към хората, практикуващи медицинската професия. Като наука, тя се съсредоточава повече върху болестта и negliжира болния с неговите разбирания и потребности. Като изкуство, рискува да омаловажи знанието и опита на медицинския специалист в името на пациента и неговото отношение към болестта. Най-ползотворна е симбиозата между наука и изкуство. Техният диалог ще повиши доверието в медицинската професия като съчетаването на научни знания и произтичащите от тях технически умения.

Ключови думи: съвременна медицина; наука; изкуство; здраве; болест

Историческото и общественото развитие на човечеството и неговото познание влияят на оформянето на облика на медицината от древността до наши дни. Като знание, ориентирано към човека, тя не остава встрани от всички промени, свързани с познанието на и за човека, неговата психика и телесност, отношенията между хората. В основата на медицинското знание е заложена двойственост – медицината е знание както за природното, така и за човешкото. Тя съвместява дейности, свързани с усвояването и прилагането на научни знания при диагностицирането и лечението. Поради тази причина, като наука, тя търси общото, но като практика се среща с предизвикателствата на частния случай, който невинаги може да се сведе до вече познатото.

За да постигне своята цел медицината трябва да балансира между посочените различия, съчетавайки човешкото с нечовешкото (било то природа или

техника), научното с практическото, знанието с изкуството. Много често обаче тази вътрешна нееднородност, смятана за недостатък, се пренебрегва, като се правят опити да се заличат всички противоречия, свеждайки се до едно цяло непротиворечиво знание. Това води до редица проблеми за съвременната медицина, като например третирането на човека като обект и извеждането на болестта от контекста на социалната среда. Доминацията на научния подход води до медикализиране на понятието „здраве“, до приравняването му към чисто научните медицински факти, препращащи към действия, безотносителни към болния и неговите потребности. Развива се зависимост на човека, в т.ч. и здравия, към превенция и поддръжка посредством медикаменти. Развива се границата между „здраве“ и „болест“. Тези обстоятелства предпоставят прекомерните очаквания от медицината, респ. от лекаря, а следствието от тяхната неосъществимост е недоверието в медицинската наука и практика. По повод преувеличаването на значението на научното познание П. Файерабенд пише: „Образът на науката на XX в. в умовете на учените и лаиците е обусловен от технологичните чудеса... а също така и от някак смътната, но все още влиятелна мълва или вълшебна приказка за начина, по който се създават тези чудеса“ (Feyerabend, 1996: 364).

Целта на настоящата статия е да се разгледа медицината като сбор от знания и умения, насочени към болния, а не към болестта; да се обърне внимание на симбиозата между наука и изкуство, при която се акцентира върху човешкото при лекуващия и при лекувания.

Посредством философски анализ на понятията наука и изкуство ще се открият пресечните точки в техния диалог, за да се повиши доверието и да се отдаде на дължимото на медицинската професия.

При съвременното проучване на понятието „медицина“ се сблъскваме с две противоположни разбирания за нейната същност – от една страна, медицината се приема за наука, сътрудническа си основно с биологията, а от друга – за изкуство, разбирано като практическо умение за диагностициране и лечение и като етично отношение към личността на пациента. Тези противоположни схващания се подхранват от бурния напредък на научното знание и технологичния прогрес и от силната диференциация на природни и хуманитарни науки. Има ли нужда от подобно противопоставяне, или тези две страни на медицината трябва да се разглеждат като единство, съставляващо нейна същност и представляващо нейната ценност?

Според една част от учените съвременната медицина се определя като приложна наука, нещо повече – тя се смята за „приложна биология“ (Toulmin, 2002: 160). В историко-философски план се счита, че тази тенденция започва през епохата на Новото време, когато знанието се рационализира, а обектите му се разчленяват механично. Медицината се превръща в знание, свързано с наблюдение и опит. Фр. Бейкън я причислява към философските науки за човека, като нейното предназначение е да съхранява здравето, да лекува болестите и да удължава

живота на човека (Bacon, 1978: 422 – 424). През този период тялото се разглежда като машина, много често уподобявано на часовников механизъм. Пример за това са твърденията на Р. Декарт, че „главната пружина и основание на всички негови движения се явява топлината, намираща се в сърцето“ (Descartes, 1989: 425), а също така, че разликата между живо и мъртво тяло се състои в това, че едното е работещ часовников механизъм, а другото – повреден поради липса на условие за движение (Ibid.: 484). Тези възгледи много се доближават до съвременното схващане за медицината като техническо умение, което, от своя страна, среща сериозна съпротива в произведенията на много учени и философи, като основното им възражение е, че медицината се дехуманизира.

В „Загадката на здравето“ Ханс-Георг Гадамер определя като недостатък отделянето на медицината от т.нар. „науки за духа“ (Gadamer, 2014: 12 – 14), произтичащо от сътрудничеството ѝ с научното знание. Анализирайки древногръцкото понятие *technè*, той се опитва да направи разграничение между техника и практика, като обвързва техниката със знанието. Техниката според него е вид контрол над природното (Gadamer, 2014: 18), а тя, от своя страна, определя практиките. В медицината обаче настъпва колизия между налагащите се практики, обвързани с техниката, и разбирането за хуманност. Ако техниката доминира в сферата на научното познание и опит, а медицината има претенциите да е част от това познание, следват някои нови насоки в нейното развитие, променящи отношението към човека.

Обявяването на медицината за наука води до строгото профилиране в отделните ѝ области и изключва сътрудничеството ѝ с други сфери на човешката дейност, включително и с такива, които не съответстват на нейното разбиране за научност. Придобиването на знания и умения в тясна научна специалност повишава качеството на медицинските дейности, но изключва важни фактори от процеса на лечение. Експертният подход е ценен за човека и неговото здраве, но в същото време експертността е вид дистанциране от широкия спектър проблеми, които възникват при заболяването и лечението на един пациент. Ако приемем, че по дефиниция медицината се занимава с промотиране, профилактика и възстановяване на човешкото здраве, то следва тя да се интересува не само от техническото установяване на заболяването и неговото лечение, а и от това какъв е болният, как той понася идеята за болестта, какъв е прагът на търпимост на болка. „Нагласата към здравето зависи от характеровите особености, възпитанието и обучението за утвърждаване на здравословен начин на живот, отношението към възможностите на медицината и др.“ (Taropanova, 2018).

Също така с увеличаването на техническия напредък и формирането на тясната специализация в отделните области пациентите стават все по-зависими от експертното становище, което невинаги може да бъде проверено и контролирано. Техницизирането на диагностиката и лечението води и до преувеличаване на значението на медикаментите, приемането на които става неконтролируемо

(Mancheva, 2018: 71). Все по-малко се отдава значение на доверието между лекар и пациент, за което говори Парацелз и което е от изключителна важност за успеха на едно лечение. Техническите средства в много отношения изземат функциите на лекаря. Те променят и отношението към човешкото тяло. „Безкрайното обновяване на тялото не се ограничава с повърхностни поправки чрез козметична хирургия. Тук се включват и различните външни заместители, които се поставят вътре чрез хирургическа намеса, като например пейсмейкърите, които разрушават бариерите между тялото и външния свят“ (Dickenson, 2011: 221). Отношението „лекар – пациент“ е изправено пред предизвикателствата на техниката като вид подобряване и дори превъзможване на природното. Излизането от контекста на човешкото поставя на изпитание целия процес на лечение. Между лекуващия и лекувания стои техниката, тя определя отношението към човека и неговото тяло, болестта и здравето.

Като контрапункт на тази тенденция се заражда нейната противоположност – идеята, че медицината е изкуство. Тя се основава на това, че Хипократ, считан за „баща“ на медицината, я назовава „изкуство“ в своите съчинения. В древногръцките философски текстове медицината също е назовавана *technè*. Значението на понятието не се припокрива с това, което днес влагаме в термина изкуство. То може да се разбира като изкуство, занаят, умение, за разлика от *epistèma*, което е знание и наука. Медицината е едновременно и едното, и другото – от една страна, тя е усвояване на знания, а от друга – е тяхното прилагане. Използваното от Хипократ понятие изкуство (*technè*) обхваща знанието за успешно възстановяване на нарушения природен баланс в тялото посредством знанията и уменията на лекаря, който трябва да диагностицира болестта и да я премахне от човешкото тяло. От Хипократовите съчинения могат да бъдат изведени следните характеристики на медицината като изкуство:

1. Предметът на медицината е болното човешко тяло.
2. Целта на медицината е да излекува и помогне на пациента.
3. Резултатът от медицината е здравето на отделния пациент.
4. Медицината изследва своите общи принципи и дава рационално обяснение за действия си (Hofmann, 2003: 405)“.

Медицинското изкуство представлява съвкупност от природно и човешко (в контекста на древногръцката култура), от знание и умение, то е хармония. Поради тази причина в древността понятието за добър лекар е било отъждествявано с това за добър човек, а медицината и философията са смятани за „сестри“ (Hippocrate, 1994: 15). Медицината е обвързана както със знанието за природата, така и с това за морала. Светоусещането на древните гърци се основава на идеята за хармония и поради тази причина здравето е възстановяване на нарушения баланс на природата, а здравата личност е тази, която удържа равновесието на съществуването си. Хипократ, като привърженик на т.нар. физиологична концепция за здравето, приема, че болестта е свързана с

конкретния човек и начина му на живот. Болестите са резултат от дисбаланс, причинен от неумереност. Поради това медицината, като изкуство, кореспондира с идеята за природния ред, но и с тази за умерения начин на живот.

С развитието на научното знание се отдава все по-малко значение на отговорността на човека за собственото му здраве. Обратно на физиологичната концепция онтологичната приема болестта за нещо външно на човешкия организъм. Поради тази причина тя трябва да бъде премахната и изолирана от човешкото тяло. Тази нагласа на мислене е силно развита през периодите на пандемии. В съвременността тази концепция е застъпена в теориите на Луи Пастър и Роберт Кох. В миналото нейни привърженици са Парацелз, Ван Хелм, Уилям Харви. Тя е инспирирана от научния подход в медицината.

По дефиниция науката залага на общ научен език, обща методология и приемливост на фактите. Тя има претенции за всеобхватност. Очакванията пред медицината, като наука, се подчиняват на тези изисквания. „Западната медицина е наука за болестта, базирана на „медицина на доказателствата“ (Mancheva, 2018: 78). Поради тази причина всеки частен случай трябва да се подчинява на всеобщи правила, с което до голяма степен се заличава случайното, индивидуалното, на което акцентира Хипократ. Проблемът с прилагането на научното знание спрямо човека изправя медицината пред сложно предизвикателство – или да се запази като обективна наука, или да отдаде значение на факторите, влияещи върху човека и неговото съществуване. „Наука, която настоява, че притежава единствено правилния метод и единствено приемливите резултати, е идеология“ (Feuerabend, 1996: 28 – 29). В този смисъл, развитието на медицината изисква разговор и спор с алтернативите ѝ. В противен случай догматизирането ѝ я прави по-малко ефективна и надеждна. Частният случай има своето място в медицинската практика и не представлява компромат за невежеството на лекаря, а доказателство за границите на научното знание, което трябва да си сътрудничи с други типове знания и умения.

В „Завръщане към разума“ Стивън Тулмин подчертава значението на случая в медицинската практика. Позовавайки се на цитат от Аристотеловата Никомахова етика: „А в нещата, които се свързани с постъпките и които са полезни, няма никаква установеност, както няма и в нещата, свързани със здравето..., а тези, които извършват постъпки, трябва винаги да се съобразяват с времето и случая“ (цит. по Toulmin, 2002: 159), той подчертава значимостта на клиничния случай за медицината. Заедно с това поставя сериозния и наболял въпрос на съвременната медицина „Доколко лекарите-клиницисти са подготвени да разрешат етичните дилеми и доколко неспециалистите – теолози и философи, могат да претендират за компетентност при разрешаването на морални дилеми в тези случаи?“. Описвайки лутането между двете крайности, той стига до извода, че „клиничната етика“ се гради на диалога между специалисти, неспециалисти, пациенти и семействата им. Основната цел е не

да се приравнява всеки случай на общи принципи, а обратно – да се постави въпросът „Чии интереси могат да бъдат приети като имащи морален превес в ситуацията, пред която сме изправени тук и сега?“ (Ibid.: 176). Пациентът и близките му, като участници в процеса, имат важна роля при решаването на медицински казуси, доколкото „болестта – загубата на равновесие – е не просто медицинско-биологичен факт, а е социален процес, имащ отношение към историята на живота“ (Gadamer, 2014: 71).

След като в изложението бяха разгледани двете основни тенденции на възприемане на медицината, от една страна, като наука, а от друга – като изкуство, може да се направи изводът, че тя не бива да се отъждествява само с едната или с другата. Непроодуктивността на двете гледища следва от това, че ако се сведе само до научното знание и техническите умения, медицината ще се дехуманизира, ще изгуби човешкия си облик; от друга страна, ако се превърне в изкуство, има реална опасност да се релативизира, да се заличат границите на знанието и незнанието, да се размият отговорностите на медиците и пациентите.

Разбирането на медицината едновременно като наука и изкуство способства за нейната по-голяма приспособимост към съвременните изпитания, произтичащи от неудържимото навлизане на технологиите в света на човека, променящо отношението му към себе си и другите, отразяващо се на общуването, на вземането на решения.

ЛИТЕРАТУРА

- Бэкон, Фр. (1978). *Сочинения*, Т. 2. Москва: Мысль.
- Гадамер, Х.-Г. (2014). *Загадката на здравето*. София: НБУ.
- Декарт, Р. (1989). *Сочинения*, Т. 1. Москва: Мысль.
- Дикенсън, Д. (2011). *Пазаруване на тела: превръщане на телесните части в печалба*. София: Алтера.
- Тулмин, Ст. (2002). *Завръщане към разума*. София: Критика и хуманизъм.
- Търпоманова, Цв. (2018). Информираност, отношение и готовност на българина за потребление на методите на източната медицина. В: *Социална медицина*, бр. 3 – 4.
- Файерабенд, П. (1996). *Против метода*. София: Наука и изкуство.
- Hippocrate (1994). *De L'art Médical. Le Livre de Poche*. Paris: LGF.
- Hofmann, B. (2003). Medicine as Techne – A Perspective from Antiquity. In: *Journal of Medicine and Philosophy*, Vol. 28, No. 4, pp. 403 – 425.
- Mancheva, P. (2018). Is cooperation between eastern and western medicine possible in Bulgaria? In: *Scripta Scientifica Salutis Publicae*, Vol. 4, pp. 77 – 81.

REFERENCES

- Becon, F. (1978). *Sochinenia*. T. 2. Moskva: Misl.
- Gadamer, H.-G. (2014). *The Enigma of Health*. Sofia: NBU.
- Descartes, R. (1989). *Sochinenia*. T. 1. Moskva: Misl.
- Dickenson, D. (2011). *Body shopping: The Economy Fuelled by Flesh and Blood*. Sofia: Altera.
- Toulmin, S. (2002). *Return to reason*. Sofia: Kritika i Humanizam.
- Feyerabend, P. (1996). *Against Method*. Sofia: Nauka i Izkustvo.
- Hippocrate (1994). *De L'art Médical. Le Livre de Poche*. Paris: LGF.
- Tarpomanova, Tz. (2018). Level of information, attitudes towards and readiness to use the methods of Eastern medicine among bulgarian people. In: *Socialna meditzina*, Vol. 3 – 4.
- Hofmann, B. (2003). Medicine as Techne – A Perspective from Antiquity. In: *Journal of Medicine and Philosophy*, Vol. 28, No. 4, pp. 403 – 425.
- Mancheva, P. (2018). Is cooperation between eastern and western medicine possible in Bulgaria? In: *Scripta Scientifica Salutis Publicae*, Vol. 4, pp. 77 – 81.

CONTEMPORARY MEDICINE – SCIENCE OR ART?

Abstract. The aim of the current paper is to discuss medicine as a unity of scientific knowledge, acquired skills, and attitude based on moral responsibility. Following an analysis of the terms ‘science’ and ‘art’, it is suggested that neither of them singlehandedly satisfies the requirements of contemporary medicine and those of medical practitioners. As a science, its focus is rather on the illness itself than on the patient and their needs and preferences. As an art, it prioritises the patients and their individual needs but risks undermining the knowledge and experience of the medical professional. The most beneficial option is a symbiosis between science and art. A dialogue between them would increase the amount of trust in the medical profession as a combination of scientific knowledge and technical skills.

Keywords: contemporary medicine; science; art; health; illness

✉ **Dr. Veselina Slavova, Assoc. Prof.**

Medical College
Medical University „Prof. Dr. P. Stoyanov“
55, M. Drinov St.
9000 Varna, Bulgaria
E-mail: veselina.slavova@mu-varna.bg